

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра олімпійської освіти

Падовська О.М.

**ДО ПРАОСНОВ ЕТНОГЕНЕЗУ.
ФЕНОМЕН ОСТРІВНОЇ КУЛЬТУРИ**

Лекція з навчальної дисципліни
„Світова культура і мистецтво”

ЛЬВІВ – 2018

1. Поняття етногенезу.

Найпевніше до предмету «Світова культура і мистецтво» є визначення культури, як цінності й норми поведінки людини в соціальному й природному оточенні, дозволяє проаналізувати артефакти, що втрапляють у поле зору. **Світова культура – сукупний результат продуктивної діяльності людей.** Маємо бачити світ зовнішній: природний і створений людьми в неповторності його складників, виявляти зацікавлення до унікальних проявів Божого і людського генія. Народи, їх життя в умовах, даного Богом довілля, їх різноманітність – то велич, перед якою застановляємося у захваті. Ось де поле до натхнення і до відтворення у видовому полі мистецтв.

Етногенез похідне від поняття «етнос», котре тлумачать і як *народ*, і як *спільноту*, і як *зграю*. Насправді, усі тлумачення близькі за змістом. Поняттям етногенезу означимо процеси формування і розвитку етнічних спільнот. Воно має різні не в усьому узгоджені тлумачення. Поняття розглядають у контексті:

А) винятково **культурно-антропологічних** чинників (традиційна оцінка етносів за характеристиками мови, культури, антропологічними ознаками),

Б) **біогеографічних чинників** («етнос» визначається не стільки як аспект життя суспільства, а як аспект життя природи – її космічних, географічних і біосферних складових).

Учені не дійшли спільної думки не лише з приводу того, коли розпочався етногенез певних народів, але й коли він завершився (відбувся). Протягом усієї історії змінюється також комплекс соціокультурних ознак кожного етносу і його біологічний субстрат. Етнічна палітра постійно оновлюється у часі, народи та певні їх частини мігрують, розселяються серед інших, творять і руйнують держави, імперії. У суспільстві – аграрному, індустріальному чи постіндустріальному – тривають процеси міжетнічної взаємодії – інтеграції, дезінтеграції, асиміляції, змішування. Їх складність пов'язана з тим, що вони залежать від сукупної дії багатьох чинників: глобальних, регіональних, зовнішньо- і внутрішньополітичних, соціальних, культурно-ментальних, ідеологічних, економічних, екологічних, інформаційних тощо. Дискусійним у різних теоріях етногенезу є питання про правомірність ототожнення періоду початку етногенезу певного етносу з появою та масовим сприйняттям людністю свого етноніму /етнічної самоназви/.

Дослідження етногенезу потребує аналізу найрізноманітніших чинників, що його визначають: геологічних, біологічних, соціальних, історичних. Отже воно має бути *комплексним*, враховувати дані антропології, археології, фольклористики, історії, лінгвістики, етнології. Використання методів лише певної дисципліни не дає достатнього обсягу матеріалу для адекватної характеристики етногенетичного процесу.

- Історична тяглість, способи виробництва, як і природно-географічні умови – усе впливає на етногенез.
- Антропологічні ознаки (зовнішні риси) людей разом із мовними особливостями – визначальні характеристики етносу.
- Приналежність людей до однієї держави не передбачає обов'язково етнічної однорідності усіх її громадян.

2. Етноси на середхресті природно-географічних меридіанів та історико-політичних паралелей.

Розгляд способу життя і види творчості народів світу за **континентами** (від лат. суміжний, неперервний, суцільний – великий масив суходолу площею у декілька мільйонів кілометрів квадратних, оточений океанами, морями або великими затоками) або **материками** (від матерії, що з латини перекладається як речовина, об'єктивна реальність – частина земної кори, не вкрита водами океанів і морів) – передбачає розподіл матеріалу за п'ятьма розділами. За виключенням незалюдненої Антарктиди земна суша являє дуже різні відміни існування та способів художнього самовираження народів, що їх населяють. 1) Австралія з Океанією; 2) Африка, 3-4) Євразія, 4) Південна і Північна Америка. У такій послідовності розглянемо історичні типи культур, що впродовж існування людства склалися та подекуди досі залишаються в площині єдиного часопросторового континууму.

Лінійний рух від первісної ланки еволюційного ланцюга почнемо з ближчої до джерел острівної культури. Африка явить нам перші способи організації людської спільноти. Євразійський континент надасть численні шляхи розвитку цивілізації, а що ті шляхи є надважливі в досягненні культури, то розглядатимемо окремо дві частини світу континенту: Азію і Європу. Насамкінець лишимо огляд Америки, як нововідкритої та нановозаселеної європейцями землі (без поділу на континенти, а як єдину частину світу. В межах поділу розглянемо явища культури. І, так поділивши, спробуємо зібрати всі пазли за посередництвом ідеї відроджених в новітній історії Ігор Олімпіад.

Предметом вивчення буде культура і мистецтво народів, що замешкують великі масиви суші, як і країн, котрі розмежовують частини світу. Щоб уникнути суто географічних методик і предметніше опанувати мистецькі, художні феномени подаємо низку тез до кожної з лекцій курсу:

- 1) Зустріч і порозуміння первісної культури з цивілізацією можливі лише через мистецтво;
- 2) Декоративно-ужиткове мистецтво – ключ до розуміння професійних видів творчості.
- 3) Словесна й писемна творчість – провідна нитка людства, що супроводить культуру від початків у процесі становлення та розвитку.
- 4) Архітектура – дзеркало світу, а її стилістика – показник морального і духовного стану, в якому перебуває суспільство.
- 5) Живопис, графіка, скульптура – грані образотворчості: барвисті сні про майбутнє.
- 6) Узагальнена картина людських знань, умінь та поривань крізь призму мистецтв – найнеобхідніша складова новітнього олімпізму.

2. Острівна культура /Австралія, Індонезія, Океанія/: до праджерел.

АВСТРАЛІЯ і ОКЕАНІЯ – острови: Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Вануату, Кірибаті, Маршалові о-ви, Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Палау, Самоа, Соломонові о-ви, Тонга, Тувалу і Фіджі. + Індонезія.

Австралія – найменший материк 7,7 млн км кв. («острівний»), відкритий європейцями в XVII ст. До південно-східного узбережжя доплив португалець **Луїс Ваес де Торрес** (бл. 1560-1616? – назва протоки Торресова) (1606);

голандець **Віллем Янсзон** (бл.1570-1632) дістався до затоки Карпентарія. Остаточно східні береги відкрив англієць **Джеймс Кук** (James Cook, 1728-1779), закріпивши нові землі за англійською короною із назвою Новий Південний Уельс (1770). По ухвалі англійським парламентом рішення про створення на тій землі каторжних поселень, було засноване портове місто Сідней (1788). 26 січня ту подію відзначають як державне свято – «День Австралії». Великобританія заявила врешті право на весь континент, зробивши його «білою» переселенською колонією (1830). Формально главою держави досі є британська королева. Із проголошенням Британської співдружності (1901) Австралія стала її членом. Вона є членом ООН і ОЕСР.

Материк Австралія (від лат. «australis» – південний). Столиця Канберра. На 14 місці в світі за економічним розвитком. Національні парки – Кекаду, Хайфіш-Бей, о.Фрейзер, вологі ліси Квінсленда, ліси Тасманії (найбільший прилеглий острів). Найвища – г.Костюшка 2228 м над рівнем моря (поляків тут більше 120 тис.). Найатрактивнішими для туристів є:

- Нова Південна Валія зі Сніжними горами, де проводяться змагання із зимових видів спорту.
- Сідней – найбільше місто з розвиненим готельним господарством.
- Мельбурн з Олімпійським стадіоном (з 1956) та горами Дандепонг.
- Вікторія, що пишається парками з **ендемічною** фауною і флорою (гр. endemos — місцевий), що існує в обмеженому просторі, ізольовано географічно, екологічно від інших середовищ.
- Квінсленд із унікальним Великим Бар'єрним кораловим рифом – на північному сході узбережжя.

У списку ЮНЕСКО 11 об'єктів. У 1996 р. країну відвідало 4,2 млн. туристів (при 18,7 млн. населення).

Населяли Австралію австралійські аборигени (австралоїдна раса, що поєднала риси європеїдів, негроїдів із генетичними особливостями монголоїдів). Предки їх заселили континент після льодовикового періоду (закінчився бл. 13 тис. років тому), як сучасні раси ще не були сформовані. Землі Південно-Східної Азії та Австралії були сполучені та становили тоді єдину культурно-історичну область. Мігранти з Південної й Південно-Східної Азії, почавши заселення Австралії, відділилися від інших рас і утримали в ізоляції особливості древнього загального расового типу. Існують розбіжності в культурних особливостях материкових аборигенів з одного боку і тасманійців (винищені європейцями у 1876), корінних жителів прилеглих островів (о-ви Тіві та о-ви Торресової протоки) – з іншого. Останки людини, котрим згідно радіовуглецевого аналізу 25 тис. років, морфологічно не відрізняються від сучасного аборигена. Автохтонне населення не знало рільництва і скотарства, провадило кочовий спосіб життя, жило просто неба або в примітивних куренях. Вони полювали зі списами і **бумерангами**, рибалили з човнів, займалися збиральництвом. З одягу мали настегнові пов'язки зі шкури кенгуру, прикраси на шию і в ніс, а тіло рясно покривали малюнками. У багатьох племен були особливі священні емблеми—**чуринги** (орнаментовані дощечки). Життєвий досвід аборигени передавали в переказах та піснях. Тут розвинулося мистецтво танцю, поширені спортивні ігри (мет бумерангу, боротьба). Музика

виконується на **діджериді** (довгій дерев'яній трубі), ритм відбивають, постукуючи палицями одна об одну (використовують для того бумеранги).

Аборигени, винищені й визискувані колонізаторами, були витіснені в пустелі, загнані до резервацій. Тільки в другій половині ХХ ст. урядом Австралії було закріплено за ними землі, ними заселені, юридично затверджені щодо них громадянські права (з 1967). Державними є мова англійська і мова аборигенів. Тут однорідне населення – 80% становить суміш європейців з місцевими мешканцями. Відмова від дискримінаційної іммігрантської політики призвела до збільшення чисельності приїжджих з країн сходу, кольорового населення (1973). На початку 1990-х їх загальна чисельність становила 230 тис. або 1,3% всього населення, а станом на 2006 рік – 517 тис., або 2,6%. На даний час темпи зростання чисельності аборигенів (в силу високої народжуваності) значно перевищують середньоавстралійські, хоча їхній рівень життя істотно нижчий. Тільки невелика кількість аборигенів малонаселених районів Центральної Австралії живе так, як їхні пращури. Більшість же корінних жителів зазнали **вестернізації**, переселилися до міст.

Індонезія на островах, часом їх відносять до Південно-Східної Азії. 13 тис 600 о-вів. Калімантан (Борнео) третій за площею острів у світі. Зона вулканізму і сейсмічності. Культивують **кассаву** – гранульоване борошно з бульб маніюки (травяниста рослина або кущ з родини молочаєвих, яку вирощують у тропіках Південної Америки), банани, арахіс. 2-3 урожаї на рік. Країни Океанії – острови: Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея. Вануату, Кірибаті, Маршалові о-ви, Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Палау, Самоа, Соломонові о-ви, Тонга, Тувалу і Фіджі. Характерні для їх культури **кОпра** (малайська: висушений м'якуш плодів кокосової пальми, з якої добувають кокосову олію), каное і рибальство. Клімат жаркий і вологий. Вулканічні острови. Гавайські острови по центру Тихого океану, в Північній півкулі.

У нас немає підстав до регіонального розмежування в первісній культурі, де в зародковому стані простежуються джерела науки, віри, художньої творчості, а також початки таких важливих інституцій, як родина, право. Це те спільне, що й досі знаходять між будь-якими народами сучасного світу, хоча б вони відносилися до різних культурних систем, те, що звично звемо загальнолюдськими цінностями. Те предковичне «архе» («першооснова», «першоджерело») владарює в житті людства і суспільства на будь-яких стадіях розвитку й історичного буття. Воно закладене у прадавній стадії, що її перейшли в своєму розвитку всі етноси планети. Перехід до вищих ступенів суспільного розвитку та більш розвинутих типів культури в різних регіонах Земної кулі відбувався з певними відмінностями, але шукатимемо за спільним.

Нас цікавитиме **зустріч і порозуміння первісної культури з розвинутою цивілізацією**. Зустріч, як порозуміння, коли б обидві сторони відкрилися. Доведемо, що повноцінний контакт можливий **через мистецтво**.

3. Синкретизм первісної культури.

Синкретизм, неподільність різних форм, рівнів та напрямків діяльності (духовність + матеріальна практика). Синкретично-міфологічна свідомість. Художнє опанування світу впліталось в суцільну матеріально-духовну дію. Як не знаємо її міфологічно-ритуального змісту, то дивимося на них, як на витвори

мистецтва – казки, пісні, прикраси... Міф для первісної людини був «живим», як пояснював румунський філософ **Мірча Еліаде** (1907-1986). Зрозуміти міф значило б не тільки вияснити певний етап в історії людської думки, але краще пізнати сучасність. У первісних народів переважна більшість міфів – **космогонічні** (про появу Всесвіту і людини) та **етиологічні** (від гр. «причина» пояснюють звідки взявся світ та певні явища і речі в ньому). На островах Океанії переважають **есхатологічні міфи** (від гр. «останній» – про прийдешній кінець світу), що зовсім не характерно для первісної людини. Вчені схильні пов'язувати віру остров'ян у майбутню еру достатку, конечність цього світу та культ Небесних дарів («**карго культу**» від англ. cargo cult — поклоніння вантажу) із досвідом пережитої колись катастрофи. Можливо, на островах вулканічного походження зберігають спогади про загиблу Атлантиду.

Пам'ятки археологічної спадщини є унікальними свідченнями витоків, становлення та розвитку людської культури. Твори мистецтва – **петрогліфи** (надряпані, вирізані чи вибиті на камені зображення) є важливим джерелом вивчення світосприйняття давньої людини.

Печера Ласко (фр. Grotte de Lascaux) — з найважливіших палеолітичних пам'яток, що за кількістю, якістю і збереженням наскельних зображень здобула назву «Сікстинська капела первісного живопису». Живописні та гравійовані малюнки з'явилися там приблизно в XVIII-XV тис. до н. е. (Солютрейська доба). Розташування: в історичному регіоні Франції Перигор на території комуни Монтіньяк (департамент Дордонь), бл. за 40 км на південний схід від м. Періге; на лівому березі річки Везер у вапняковом пагорбі. На відміну від багатьох інших печер регіону, Ласко — це «суха» печера. Шар непроникного мармуру захищає її від просочення води й перешкоджає утворенню кальцитових відкладень.

Відкрита 12.09.1940 чотирма підлітками: натрапили на вузький отвір, утворений після падіння сосни, в яку влучила блискавка. Вже 21.09.1940 розпочалися археологічні дослідження. Фахівець з історії первісного суспільства **Брейль** (Анрі Едуард Проспер, 1877-1961) одним із перших зробив безліч вимірів у печері та визначив належність живопису до Перигорської культури. Від початку досліджень знахідка була пошанована, як історичне надбання Франції (з 27.12.1940). На площі 120 м² тоді було виявлено 1433 зображення (нині в описі значиться 1900; 1952-1963). Ласко ввійшла до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з іншими доісторичними стоянками й розписаними печерами в долині ріки Везер (жовтень, 1979).

Печера Ласко відносно невелика: сукупність галерей довжиною бл. 250 м при середній висоті 30 м. Розписи її містяться в основному у верхній частині системи. Щоб спростити опис, печеру розділяють на декілька зон, т. зв. зал. Назви запропоновані Брейлем — «зал биків» або «ротонда» (фр. salle des Taureaux, Rotonde); у тому ж керунку провадить вужчий, але рівний за величиною «осьовий прохід» (фр. Diverticule axial). Із «залу биків» втрапляємо до галереї «пасажу» (фр. Passage) й далі у вищий і довший «неф» (фр. Nef), За нефом є частина печери без наскельних зображень впирається у вузький коридор завдовжки 20 м, що зветься «котячий лаз» (фр. Diverticule des Felins). На сході в місці з'єднання «проходу» і «нефа» розташована кругла зала «апсида» (фр. Abside). Вона провадить до «шахти» або «колодязя» (фр. Puits).

До археологічних знахідок відносять предмети з каменю (403 знаряддя), кістки (28 знарядь), матеріалів рослинного походження (113 фрагментів), прикраси (10 мушель), вуглини й залишки барвників, світильники, фарбувальні речовини й залишки їжі, вістря дротиків, шкребки, різці. Незначна кількість кістяних і крем'яних знарядь дозволяє припустити, що в печері Ласко ніколи не жили, її в основному відвідували задля наскельних зображень. Чорні барвники – оксид марганцю, а земляні — оксид заліза.

У «залі биків» міститься найживописніша композиція Ласко із зображеннями до 5 м. – зубри рядами – один навпроти одного. Двох зубрів з північної стіни супроводять десяток коней і велика тварина з наростом на лобі («одноріг»). На південній стіні поряд із зубрами містяться олені, ведмідь. Крім малюнків є численні геометричні знаки та площина, розділена на рівні різноколірні квадрати (Брей назвав їх «гербами»). У «шахті» міститься одна з найзагадковіших сцен Ласко: падаюча людина з пташиною головою між бізоном і носорогом. При людині зображено подовгастий предмет, увінчаний фігурою птаха. Навпроти композиція із зображенням коня доповнена двома групами знаків-точок та складним зубчастим символом. Практично ідентичні знаки містяться на інших стінах. Вірогідно, що зображення пов'язані сюжетно – відображають міф із забутим змістом.

Художні прийоми, якими послуговувались первісні художники: Поліхромія, Розтушовування, Перспектива, Незафарбовування місця в картині, Деформоване зображення, Інтерпретації. Тварини на стінах Ласко, — ті ж, що і в інших печерах з наскельними зображеннями. Рідше зустрічаються потенційно небезпечні тварини (ведмеді, носороги й великі тварини з родини котячих).

4. Видове розмаїття людської природи.

Люди різні. Зовнішні відмінності, що не впливають ні на розумові, ні на моральні якості, не зачіпають особистісних та соціальних проявів, ані рівня саморозвитку та самоосвіти. Люди різної раси мають абсолютно ідентичний біологічний плацдарм для розвитку тих чи інших здібностей. Зріст, пропорції тіла, особливості будови обличчя і його частин, колір шкіри та очей стосуються расової приналежності. Те розмаїття засвідчує силу Творця. «Що за майстерний витвір чоловік! Який шляхетний розумом! Який безмежний хистом! Як вражає й дивує доцільністю постави й рухів! Дією подібний до ангела! Тямою – до божества! Окраса всесвіту! Найдовершеніше з усіх створінь!» – устами Гамлета промовляє Шекспір. Століття перед тим Мікельанджело Буонаротті зобразив красу Людини у сцені створення Адама на фресці Сикстинської капели. Досконалість, іскра Бога притаманні кожній людині на цій землі, які б простори не замешкувала і які б фізичні характеристики не мала.

Визначення поняття раса дає біологія: сукупність зовнішніх морфологічних ознак, таких, що є фенотипом представника. Вони сформувались під впливом зовнішніх умов, комплексу біотичних і абіотичних факторів, і закріпились в генотипі в ході еволюційних процесів. Для переліку сучасних рас звернемося до скульптур Готелю Жоржа у Львові (відкрився 8.01.1901). Алегоричні фігури авторства **Леонарда Марконі** (1835-1899) та **Антоні Попеля** (1865-1910) символізують чотири континенти та представниць прекрасної статі тих рас, що континенти населяли. Бачимо тут погляд на раси, що був усталений до ХХ ст.

Округлість, пропорційна злагоженість частин тіла в фігурі Африки. У жінці негроїдної раси бачимо широкий розріз очей, жорсткість кучерявого волосся. Можливо дещо приглушено, достосовано до смаків європейця, в статуї читаються пишнота вуст, плескатість носа. На поясі – згарда з монет, рукою стискає держак весла. Матеріал статуї не показує основної характеристики – перед нами чорношкіра жінка. Із ножами в руках витанцьовує хижа Азія. Вузкий розріз очей, добре виражені гострі високі вилиці, губи стиснуті в застиглій усмішці, пряме волосся підібране в акуратній зачісці виявляють нам представницю монголоїдної раси. Алегорія Америки має в собі риси австралоїдної раси та атрибуту, що виявляє американську індіанку – пташині пера прикрашають її пряме волосся. Європа скромно повернута спиною до глядача, в руках тримає бюст із портретом скульптора Марконі, котрий не дожив до відкриття споруди готелю. Статуя має в собі риси європеїдної раси.

Сучасна класифікація рас являє нам немовби стовбур дерева з двома гілками, на кожній з яких по три великі відгалуження і безліч малих. Але для нас важить більше історичний аспект поняття, який відбиває усталений погляд на расовість, де європеїди розглядаються, як верх досконалості, а різні суміші європейців з представниками інших рас, як менш «цінні», в залежності від того, скільки в них не-європейської крові. Найпоширеніші слова, що характеризують різні ступені змішування – мулат, самбо, меланжен, креолці тощо. Розуміння про те, яке значення надавалося ідентифікації надає уривок із книги XVIII ст. **Прево д'Екзилья** (Антоан Франсоа, 1697-1763) «Історія про мандрі»: «Креолами називають тих, хто народився від іспанця та американки і навпаки; метисами або тумами — від іспанця та індіанки; кастисами і терцеронами — від метиса и метиски; квартеронами — від негра та іспанки; мюлатрами — від негритьянки і європейця; грифами — від негритьянки і мюлатра; самбами — від мюлатрки та індійця; кабрами — від індіанки і самбоїнца...». Більшість із тих слів застаріла.

Мулати (*mulato*: 1. видозмінене слово з арабського *муваллад*, котрим визначали не чистих по крові арабів; 2. від іспанського *mulo* — мул, народжений від осла й кобили, або будь-який гібридний вид)— нащадки від мішаних шлюбів представників європеїдної і негроїдної рас. Вони складають значну частину населення Латинської Америки і країн Карибського басейну (Домініканська Республіка — 73 %, Куба — 51 %, Бразилія — 38 %), деяких країн Африки (ЮАР, Намібія). Розрізняють між них змішання в різних поколіннях. За часткою негритьянської крові – мюлатр (1/2); квартерон (від лат. чверть 1/4); окторон (від лат. восьма частка), мюстиф або мусті (1/8) тощо. При тому престиж походження зростав від того, як понижувався вміст у людині африканської крові – вияв **колоніальної ментальності**. Відомі талановиті особистості такого походження – квартерони: пистменники Александр Дюма-старший (бабуся негритьянка, а дід – французький генерал); Джоаким Ноа – франко-американський баскетболіст; Мераяя Кері – американська поп, ритм-енд-блюз співачка та акторка; Раян Гіггз – валлійський футболіст-півзахисник.

Самбо (від іспан. *zambo*) — народжені від змішаних шлюбів індійців та негроїдів. Але в різних країнах свого часу існували інші слова, або й це слово прибиравало іншого значення. Так, на означення негро-індіського змішування в країнах Латинської Америки кажуть: в Бразилії «кафузу» (порту гал. *cafuzo*), в

Мексичі «л'обо» (іспан. *Lobo*, що перекладається, як вовки), в Гаїті «марабу» (фр. *marabou*), в Гондурасі, Белізі, Гватемалі— «гарифуна» (іспан. *Garífuna*).

Людину не визначеного походження з домішкою крові не-білої людини називали «метис». **Метіс** (фр. *métis*, від пізньолат. *misticus* — змішаний) — потомок міжрасових шлюбів: в Америці метисами називають потомків та індіанця, у Середній Азії – від європеїда з монголоїдом. Бразилійських метисів, котрі походять від поєднання португальців з індіанцями тупі та становлять більшість населення країни, називають «мамелюкос». Метиси присутні практично в усіх країнах Західної півкулі і складають більшість населення країн Мексики, Нікарагуа, Перу, Колумбія, Венесуела, Еквадор, Парагвай, Панама, в Середній Азії – Узбекистан, Туркменія, Киргизія, Казахстан. Похідний термін – метисація означає фізичне поєднання з появою в результаті генетично змішаного потомства. За часів Римської імперії термін вживали стосовно тварин, а в епоху Великих географічних відкриттів ним позначали дітей від контакту європейця з місцевим автохтонним населенням.

Сахаляр — потомок від змішування якута чи якутки представниками європеїдної раси. Проживають здебільшого в Якутії та прилеглих територіях Російської федерації.

Креол (від фр. *creole* чи ісп. дієслова «*crear*» – створювати, бути народженим) у вузькому сенсі особа білої раси, народжена в одній із колишніх колоній Франції, Іспанії чи Португалії в Новому Світі, чиї предки були вихідцями з однієї чи більше із тих країн. Відповідно все, що звідтам походило теж одержувало назву – «креольські» яйця, морква, кукурудза та, точно в тому ж розумінні й креольські негри, на відміну від *bossals*, ввезених із Африки. В Луїзіані, колишній колонії Іспанії (в XV ст.), згодом Франції (XVII ст.) – предками креолів були представники цих країн. Креоли були переважно заможними плантаторами і рабовласниками, навчали дітей у французьких університетах. Становище змінилося по Громадянській війні, коли рабство було скасоване. Те ж відбулося й у інших французьких колоніях – на о-вах Гаїті, Мартініки.

Меланджен (англ. *melangeon* від фр. *mélange* - суміш) — термін, що в США означає потомків від змішаних шлюбів представників трьох рас – білої, негроїдної та американоїдної. Точніше, термін застосовують до людей, що мають мішане походження і проживають на південно-східних теренах США. Розпізнавання мало негативний відтінок і зводилося в кінцевому рахунку до **расизму**. Так, у США до середини ХХ ст. білі американці намагалися дистанціюватися від будь-кого з домішкою негритянської крові (закони Джима Кроу 1920/30, «закон однієї краплі крові», сегрегація, апартеїд). Слово «меланджен» вважалося принизливим, аж драматург **Керміт Хантер** (1910-2001) реабілітував його в драмі «Пішки до присмерку» (*Walk Toward the Sunset*, 1969). Нині термін «меланджен» застосовують його носії для культурної самоідентифікації. Інтерес до меландженів у США зріс в середині 1990-х, відколи про них написали Білл Брисон «Загублений континент» (*The Lost Continent: Travels in Small-Town America*), а в наукових колах обговорюють загадку походження племені мелунгів (північний схід штату Теннесі, США). Походження високих світловолосих блакитнооких тубільців із темною шкірою пояснюють змішанням із англосаксами (бл. 1170 або 1580). Етнолог Йен

Сборовські висунув гіпотезу про інопланетне походження, але для її доведення слід перевірити, чи хромосомний тип мелунгів не такий, як у всіх інших народів планети Земля. За підставу до такого здогаду служить існування африканського племені догонів, перекази котрих вказують, що їх предки прилетіли із Сіріуса.

4. Феномен острівної культури, її притягальна сила для представників сучасних постіндустріальних цивілізацій.

Дослідження історико-культурного процесу розпочинаємо з прадавнього первісного етапу, впродовж якого здійснювався перехід від біологічного до соціального, від передкультурного до культурного стану людства. Бо ж не випірнула культура нараз, як міфічна Афіна з голови Зевса, але укладалася поступово, відповідно до того, як розвивалася людина та людське суспільство. Зв'язок культурогенезису з соціо- та антропогенезою слід розуміти як перехідний процес від генетично зумовлених форм поведінки тварин до людської діяльності, що не визначається біологічно та генно, інстинктами не передається. Процес поступової і тривалої («спляча історія») **еволюції**, де сплелись та змагалися різноманітні якості – тваринні й культурні. Анатомічна структура тіла достосовувалася до умов життя і олюднювалася, дії набували усвідомлених рис в процесі пошуку способів рішення практичних задач, інстинктивні контакти (статеві, вікові та в зграї) поступово підіймалися до рівня духовних запитів людського спілкування. Мислення теж набирало здатності до абстрагування, образного сприйняття та виразу в організованій словесній формі. В цьому стані годі ще зустріти міф, наскельне малярство чи усталене символічне орнаментування тіла, але саме там зароджуються передумови до їх появи й побутування на наступному первісному щаблі.

Здатність до мовлення – ознака людськості. Маємо збагнути: не ми володіємо мовою, а вона – нами. Не вербалізоване, не впіймане словом вислизає з ясно освітленого кону свідомості в темну млу непевних, хаотичних відчуттів – єдино лише висловлене, о-словлене існує для нас реально: мова і тільки мова велить нам сприймати світ таким, а не іншим, накидає нам світогляд. Завдяки мові уродженець Борнео бачить 37 відтінків зеленого (!).

Океанічні культури приваблюють стомлених від цивілізації. Щодо пересічних мешканців мегаполісу, то типове бажання гайнути далі від світу, рекреація. Інша річ – цікавість митця. Колекціонування масок примітивних культур **Пабло Пікассо** (1881-1973) чи **Сергієм Образцовим** (1901-1992). В колекції останнього були ритуальні маски – Цейлон (Шрі-Ланка), Чорна Африка, Монголія, Малі, Китай, Угорщина. То не лише модерні пошуки за простішими формами чи незвичними колірними співставленнями.

Дух часу. Щось на кшталт залучення в літургії крім Григоріанського хоралу музики, що відповідала б культурним особливостям та національним традиціям тих, хто молиться, у т.ч. і народів Азії та Африки, що дозволено «Конституцією про літургію», прийнятою II Ватиканським Собором. Місіонерство католицизму прагне діалогу культур і обирає для того мистецтво. Цікавий щодо такої можливості – спілкування через мистецтво, вислів Образцова: «Ні, мистецтво в дії – то не взаємне спілкування, а односторонній вплив». Звісно, провадив він, коли процес творення образу триває перед глядачем, виникає ілюзія спілкування. Але й там повноцінний діалог не

нав'язується. Яка б не була реакція на спектакль, симфонію, картину, скульптуру – на будь-який витвір мистецтва, воно по суті завжди монолог. Хоча він має бути зрозумілим. Усяке розуміння передбачає знання мови, себто тих аксіоматичних елементів, котрі від початку не потребують пояснень. В словесній мові то безумовні поняття. У мові мистецтва – то безумовні відчуття – фізичні й психологічні. Через колір, форми, об'єми, фактури, звуки, образні фрази, жести, рухи автор мистецького твору викликає в реципієнта відчуття, вироблені його життєвим досвідом при зустрічі з синім і жовтим, рівним і кривим, велетенським і мізерним, голосним і тихим, гострим і пливким, ритмічним і неритмічним, грізним і ніжним. Ті аксіомні відчуття автор ставить у нові комбінації, зіштовхує, протиставляє, підсилює повторенням, подовжує чи порушує, збуджуючи в того, що сприймає емоції, котрі навіть неможливо викласти в слові. Наукове визначення лінії – то слід руху точки в просторі. Але чи знає про те людина, чи ні, чи вивчала вона геометрію, чи ні – відчуття вертикалі, горизонталі, прямої, кривої, кута, округлості для неї аксіомні. І коли митець починає тими аксіомними лініями оперувати і творить орнамент, то глядач зчудовано завмирає. Він розуміє мову автора, бо знає всі «слова», «фрази», але такої комбінації ще не зустрічав. І він в захваті, коли то є прикраса одягу чи начиння; і він в жасі, як то закляття над дверима, за котрими є Бог.

Поль Гоген (1848-1903). Яка ідея провадила ним і опанувала його настільки, що наважився назавжди відбути на Таїті? Був переконаний, що порятунок через живопис має прийти тоді лишень, як «черпати й вгамовувати спрагу з далеких і диких джерел». Він провадить пошук в часі – до незапам'ятних епох, у просторі – аж до віддалених островів Полінезії. Виїзд на Таїті був для нього запереченням європейської гонитви за грішми. Його захоплювала і кликала далека азійська культура. «Aha oe feii» (А, ти ревнуєш?) належить до серії полотен, створених під час перших відвідин Таїті. Таїтянки поважні, навіть більше – величні, їх тіла і лики захопили уяву митця своєю небувалою, відмінною від європейських канонів, красою: «Мене полонила ця земля і її люди, прості, не зіпсуті цивілізацією. Щоб створювати нове, слід повертатися до наших витоків, до дитинства людства. Єва, котру я обираю, майже тварина, і тому залишається незайманою, навіть оголена. Усі Венери, виставлені в Салоні, видаються зіпсутими». Те, що мають за «примітивізм» художника, по суті покликане гострою потребою переоцінки усього живописного надбання та обернення до мистецтва давнини: «Ви все можете віднайти певний живлющий сік у примітивних мистецтвах. В мистецтві розвинутих цивілізацій – ніщо чи дещо, що повторюється (підсвідоме відчуття смерті без надії на відродження)». Особливо це дається відчутти у програмному творі Гогена – майже 4-метровому полотні «Звідкіль ми прийшли? Хто ми? Куди ми йдемо?» (1897/8), створеному в період його перебування на Таїті, куди він вкотре втік від цивілізації. Там митець спізнав таку тяжку депресію, що по завершенні полотна, планованого як його духовний заповіт, зважився на самогубство. Прихопивши зі собою миш'як, йшов у гори шукати загибелі. Та отрути виявилось замало. Гоген ледь доплився до хижі, де його зарвав сон. Із пробудженням відчув небувалу жагу життя. Згодом йому почало таланити і життя увійшло у більш світлу смугу.

Композиційно картина являє фриз, фактура гладка, немов не на полотні, а на стіні по свіжому тиньку писана. Схожість до фрески дає підстави вважати, що художник прагнув перевершити усі відомі з історії мистецтв шедеври європейського малярства від часів Ренесансу до майже сучасних йому творів **Ежена Делакруа** (1798-1863). Тема – зображення життєвого шляху людини, неперервного пошуку себе та сенсу життя. Твір нібито має ту своєрідність, що прочитується справа наліво, як кабалістичні тексти, що ними митець цікавився. Саме в тому порядку розгортається алегорія духовного й фізичного буття людини від зародження душі (спляче дитя у правому нижньому куті) до невідворотності смертної години (птах із ящіркою в пазурях у лівому куті).

5. Співвітчизники в процесі відкриття й представлення острівної культури світові.

У полі зору українців має бути розвинена українська діаспора. В Австралії особливо чисельною українська імміграція була в 1948-50 рр. Найбільші поселення українців містяться в передмістях Сіднея, Мельбурна. Українців у Австралії бл. 40 тис.

Лисянський Юрій Федорович (1773-1837), мореплавець, капітан 1-го рангу, один з організаторів та наукових керівників першої російської кругосвітньої подорожі (1803/6), командувач корабля «Нева», дослідив райони Тихого океану, півн-зах узбережжя Північної Америки, його іменем названий один з Гавайських островів, написав «Подорож довкола світу» російською і в авторському перекладі англ. мовами.

Миклухо-Маклай Микола Миколайович (1846-88) визначний антрополог, етнограф, автор 160 праць. Родина проживала в Малині на Житомирщині і походила від хорунжого Запорізького війська. Сам Микола виученик Петербурзького, Гейдельберзького, Лейпцігського ун-тів. У Йені асистував природознавцеві **Ернсту Геккелю** (1834-1919). Здобув наукове ім'я природничо-етнологічними дослідженнями на о. Нова Гвінея, півострові Малакка, о-вах Меланезії й Мікронезії (1870-86). Жив у Сіднеї і повернувся в Петербург перед смертю. Його щоденник з подорожі «Серед дикунів Нової Гвінеї» був виданий українською в Києві (1961). Іменем вченого був названий інститут етнографії АН СРСР, частину Нової Гвінеї (берег Миклухо-Маклая).

Дмитро Васильович Нитченко (1905-1999) родом із Зінькова на Полтавщині з 1949 р. проживав у Австралії, писав під псевдонімом Дмитро Чуб. **Олесь Гончар** (1918-1995) виділив як особливо цінні з літературного огляду його книги спогадів «Від Зінькова до Мельборна», дослідження «Живий Шевченко», нотатки з подорожі до Нової Гвінеї. З батьківщиною не поривав, в творчості звертався до рідних тем і образів, популяризуючи їх у світі. Талант передавати думки просто і цікаво зробила його письменником для молоді.

Юрій Михайлович Пашківський колишній воїн УПА (писав під пс. Борець), книги: «У вирі боротьби», «Рейд без зброї», «З найкращими», «Шляхами Лицарів Ідеї і Чину» масовими тиражам розійшлися Україною. Спонсорував режисерові Янчуку фільм, поставлений за власним сценарієм, події в якому були автобіографічні. Як житель Австралії, добре знався на поняттях – «корінні народи», «аборигенні народи», «етногенез» і «шовінізм». Пише, порівнюючи життя в світі українських спільнот із життям українців у

Росії: «В Америці, Канаді, Англії, Німеччині ми маємо повну свободу нашої національної дії. На побережжі Австралії, кругом міста Сіднею, живе бл. 6 тис українців, Тут немов мініатюрна Україна. У нас свої церкви, громади, суботні школи. При австралійському університеті є кафедра українознавства. Наша молодь в СУМІ і Пласті є активна і чисельна. Вони мають свої таборіві площі. Маємо кілька хорів, танцювальних груп, свою тижневу пресу, свої клуби. Наша вивчена молодь є вже на високих державних і приватних та наукових становищах. Маємо наші кооперативні багаті банки. У нас свої визначні підприємці і професіонали. Ми роками боронили добре ім'я України, а тепер – уже до вільної держави – ідемо з всесторонньою допомогою». Порівняймо дію цієї української громади з нашою в Московії. Які осяги має наша кількомільйонна спільнота в Росії? Скільки українських шкіл, театрів, книжок, часописів, своїх церков, молодечих організацій мають там наші люди? А туди ж були вивезені найсвідоміші наші патріоти. Чи не повинні ми усі знову повторити М. Хвильового: «Геть від Москви!? Геть від її гніту, від її брехні, від її шовінізму!»».

Рекомендована література

Основна:

1. Історія української та зарубіжної культури. Навч. посібник/ За ред. С.М.Клапчука, В.Ф.Остафійчука.-К.: Вища школа. Знання, 1999.
2. Курс лекцій з української та зарубіжної культури: Навч. посібник/ За ред. Цюбова Л.В. – Львів: Львівська політехніка, 1997.
3. Малинова Р., Малина Я. Прыжок в прошлое: Эксперимент раскрывает тайны древних эпох/ Пер. с чеш.: Комент и послесл. Черных. – М.: Мысль, 1988. – 271 с.
4. Падовська О.М. Українська та зарубіжна культура. Розділ І: Теоретичні основи культури. Конспект лекцій для студентів І курсу. – Львів, 2001.
5. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. Навч. посібник. – К.; Знання, 2000.
6. Савчук Борис, Кафарський Володимир. Вступ до етнології. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 220 с.
7. Теорія та історія світової і вітчизняної культури/ Н.Я.Горбач та ін.- Львів:Каменярь, 1992.
8. Ярчись А.В. /авт. кол./ Лекції з історії світової та вітчизняної культури. – Львів, 1994.

Допоміжна:

1. Багацький В.В., Кормич Л.І. Культурологія. Історія світової культури ХХ століття. – К.: Кондор, 2004.
2. Гатланська С.М. Філософія культури: Підручник. – К.: Либідь, 2005.
3. Варшавский Анатолий. Колумбы каменного века.— М.: Изд-во «Знание», 1978.— 160 с.
4. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Ч. І. До кінця ХVІІІ століття.-Львів: Вид-во ЛБА,1999.

5. Итс Рудольф. Шепот Земли и молчание Неба. Этнографические этюды о традиционных народных верованиях. – М.: Изд-во поит. Литературы, 1990. – 318 с.
6. Культура и развитие человека: очерк филос.-методол. пробл. – К., 1989.
7. Ліндсей Дж. Коротка історія культури. Від доісторичних часів до доби Відродження – Т.1. – К.: Мистецтво, 1995.
8. Любимов Л.Д. Искусство древнего мира. Книга для чтения. – М.: Изд.-во «Просвещение», 1971. – 320 с.
9. Образцов С.В. Эстафета искусств. — М.: Искусство, 1988.
10. Пучков П. И. Некоторые проблемы протоэтногенеза/ Исчезнувшие народы. Сборник/ под. ред. О. Нестеренко. – М.: Наука, 1988. – С.3-19.
11. Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція Львів, 2-3 лютого 1995 року. – Львів, 1995. – 128 с.
12. Чуб Дмитро. Стежками пригод: Оповідання. Для серед.шк.віку. – К.: Веселка, 1993. – 62 с.
13. Чуб Д. В. Слідами Миклухо-Маклая. – К.: Веселка, 1993. – 109 с.
14. Элиаде Мирча. Аспекты мифа/ Пер. с фр.В.Большакова. – М., 1996. – 240 с.

Інформаційні ресурси інтернет:

1. ArtsLooker [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://artslooker.com/>
2. ArtUkraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artukraine.com.ua>
3. Літери про мистецтво. Від «А» до «Д»/ PinchukArtCentre [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://new.pinchukartcentre.org>